

Давньослов'янська міфологія

ВСТУП

Зацікавлення релігією слов'янських народів відноситься до кінця XVIII ст. Але до того часу ці народи вже давно християнізувалися і встигли відчутно призабути свої давні вірування, а в деяких із них лише частково збереглися окремі звичаї та обряди. Тому в дослідженнях ранньослов'янської релігії, що розгорнулися наприкінці XVIII — на початку XIX ст., більше було романтичної фантазії, ніж історичних фактів. Та через кілька десятиліть вони вже ґрунтувалися на культурі природи, тотемізмі, анімізмі, магії тощо.

Під час утворення ранньофеодальних слов'янських держав шляхом поглинання різноманітних племен відбувалося і переростання племінних культів у державні. Офіційний культ почав концентрувати весь ансамбль племінних божеств.

У східних слов'ян спроба створення загальнодержавного пантеону і державного культу належить київському князеві Володимирі Приймавши 988 р. християнство, він невдовзі змусив до цього весь народ, оскільки християнська релігія більше відповідала феодальним відносинам. Хоч і поволі, воно поширилося серед східних слов'ян. Західні слов'яни прийняли християнство в римо-католицькій формі.

Міфологічні персонажі за характером їхніх зв'язків з колективом, важливістю для людини поділяються на декілька рівнів. До найвищого рівня належали боги з найзагальнішими функціями (ритуально-юридична, військова, господарсько-природнича). До таких богів відноситься головний бог у слов'ян-язичників - Сонце, або Дажбог. Пізніше - це Хоре. Богом грози вважався Перун, богом вітру - Стрибог, покровителем скотарства - Велес, богом вогню та ковальства - Сварог, богинею мудрості й краси - Лада

Дажбог

На честь Сонця слов'яни влаштовували велике свято влітку, коли були найдовші дні

Перун

покровитель князя і дружини. Також, судячи з лінгвістичних даних та фольклору, бог-громовержець, бог грози, грому і блискавки.

Велес

бог торгівлі, музики, мистецтва, поезії, та підземного світу, був опікуном худоби та асоціюється із багатством та магічними силами світу духів.

Стрибог

бог вітру (вихору, бурі), точніше, дід і володар вітрів

Сварог

бог-коваль, батько Перуна
і дід Дажбога

Лада

богиня кохання й шлюбу, мати Богів,
старша Рожаниця, богиня світової
гармонії, покровителька пологів,
жінок, дітей, шлюбу, любові, жіночих
справ, врожаю, родючості. Жіноче
втілення Рода, дружина Сварога. Всі
богині — це її уособлення та прояви.

Чорнобог (Чорний Змій) – повелитель Наві, Пекельного царства. Бог холоду, знищення, смерті, зла, безумства – втілення всього поганого та чорного. Зображався у вигляді чорного людиноподібного ідола зі срібними вусами. Йому приносили жертви перед початком військових походів – часто криваві, іноді навіть людські – вбитих полонених та рабів. У хроніках збереглися згадки про честування Чорнобога на святах – гостей обносили чашею, про цьому кожен мав промовляти прокльони, що вражало іноземців.

Існував у слов'янській міфології й свій варіант уособлення грецької богині полювання Артеміди. Звалась богиня **Деваною** і була дочкою Перуна. Була Девана великою мисливиця та могла перетворюватись на звірів. Не знала вона собі рівних і тому через гординю вирішила завоювати трон Сварога та правити трьома світами – Прав'ю, Яв'ю та Нав'ю. Про її намір дізнався Даждьбог і розповів все Перуну. Розгнівався він, почав вмовляти дочку, та вона його не слухала. Нічого Громовержцю не залишалось, як викликати її на двобій. Довго точилась битва і лише перетворившись на лева здолав Зевс Девану.

До наступного рівня могли відноситись божества, пов'язані з господарськими циклами, сезонними обрядами та цілісністю замкнених колективів. Це - Рід, Ярило, Купала, більшість жіночих божеств, з-поміж яких виділяється Мокоша.

Ярило

Бог Весняного Сонця,
розквіту природи,
родючості, пристрасті,

Купала

бог літнього сонцестояння,
покровитель шлюбу, кохання,
продовження роду

Мокоша

богиня материнства, милосердя, щастя і нещастя, жіночої половини, гадань, рукоділля, покровителька джерел і святих колодязів, врожаю, охоронниця корів.

Рід

бог за часів язичництва у слов'ян вважався пов'язаним з творінням і народженням дітей

Нижчий рівень за функціями, що їх виконували божества, був найабстрактнішим, оскільки характеризував загальні поняття: Доля, Лихо, Смерть, Правда, Кривда тощо. Більшість з цих міфологічних персонажів входило до казкових сюжетів. Казкові герої ймовірно, виступали як учасники ритуальних дійств у їх міфологічному образі: баба-яга, кощій, чудо-юдо тощо.

Кощій

Баба-яга

Чудо-юдо

Найнижчий міфологічний рівень представлений неіндивідуалізованими істотами: духами, нечистю, тваринами, рослинами, джерелами, горами, камінням. Вони просторово співіснували з людиною і уособлювалися домовиками, лісовиками, водянниками, русалками, мавками, кікіморами тощо.

Домовик

персонаж міфології слов'ян, демонологічна істота, «хатнє божество», що опікується, допомагаючи й іноді шкодячи життю усієї родини, яка живе в одній хаті.

Водяник

злий дух, втілення водної стихії як негативного й небезпечного явища

Русалки

істоти слов'янської міфології, що є дівами прісних та солоних вод. Вони — дівчата-утоплениці. Русалки властиві для більшості міфів різних народів.

Лісовик

міфологічний образ, який, згідно з легендами, втілювався в подобу дуже старого кошлатого діда. Лісовик є символом небезпеки, яка підстерігає людину в лісі. В українській етнографії побутує погляд на лісовика як на «пастуха від звіра», тобто істоту, що охороняла дрібних звірів від хижаків, мисливців. Лісовики створювали в лісах сім'ї і жили як звичайні люди.

Мавка

казкова лісова істота в образі гарної оголеної дівчини з довгим розпущеним волоссям; лісова німфа. Згідно з народними повір'ями, на мавок перетворюються душі дівчинок, померлих без хрещення.

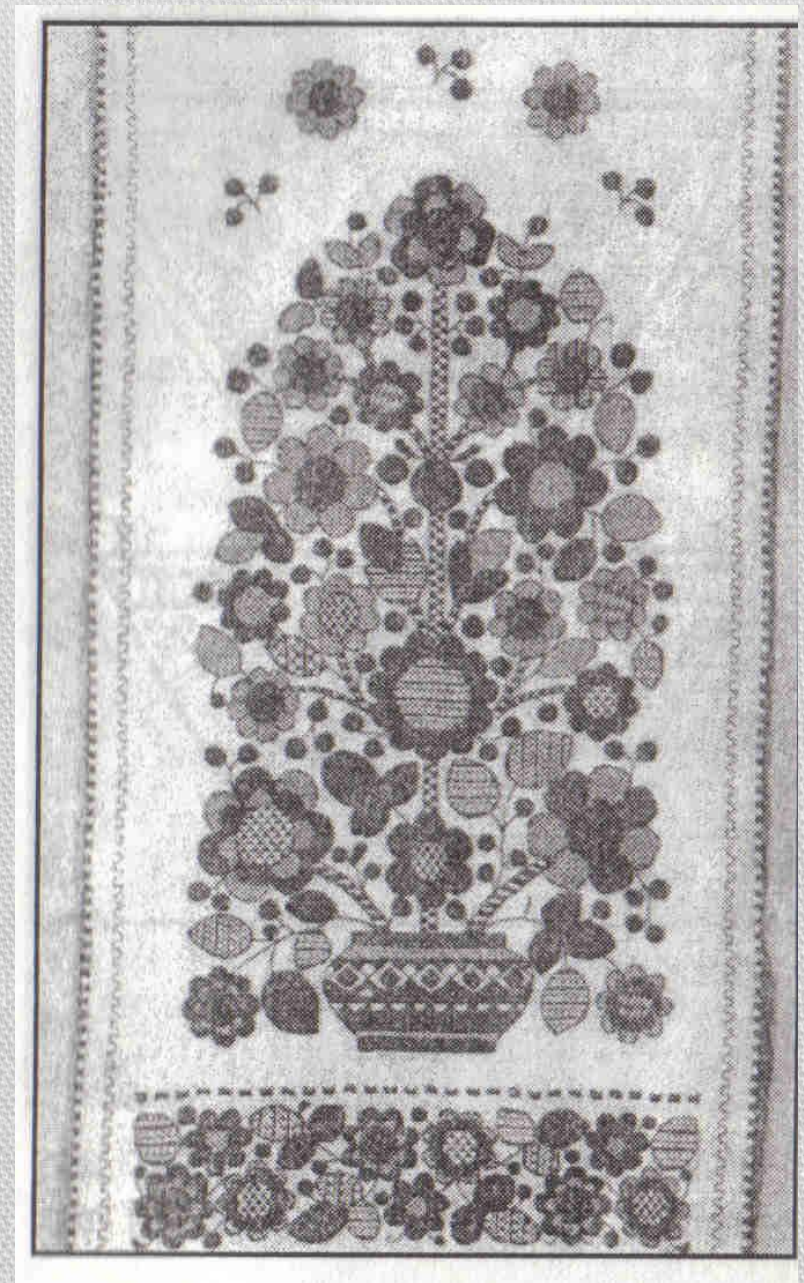
Не всі боги у слов'ян були спільними. До приходу на береги Дніпра русів тут не знали Хорса. Проте, він відомий серед інших народів: іранців, персів – зороастрійці преклонялися богу сонця, що сходить – Хорсету. Виходило, що на Русі одночасно існувало, принаймні, три бога сонця – Дажбог, Хорс та Ярило. Проте, між ними існувала різниця. Дажбог протиставлявся світу тьми, Наві. Він уособлював собою небесне світло. Це і є Білий Світ, як називали наш світ, так і казали : «Обійти увесь білий світ». Дажбог літає по небу в оздобленій алмазами золотій колісниці, яку тягнуть дюжина білих коней з золотими гривами, що дихають вогнем. Дажбог знаходиться в шлюбі з Місяцем. Вродлива молода дівиця з'являється в початку літа, старіє з кожним удень і залишає Даждбога взимку. Говорять, що землетруси — знак поганого настрою пари.

Хорс – бог сонячного, жовтого світла. Сонячний настрій та ім'я бога відображаються у багатьох наших словах: хороший, хоровод, хороми. У багатьох народів слово «хоро» означає сонячний диск, коло. Навіть місто Корсунь раніше називалось по імені бога сонячного світла – Хорсунь. Усе неприємне, позбавлене радості називали нехорошим. У літописах розповідалося, що зображення Хорса стояло в Києві на пагорбі у числі головних богів. Хорс – бог світопорядку, пов'язаного з ходом сонця. Хорс та Дажбог співвідносяться як грецькі Геліос та Аполлон.

Людина вписувалася в міфологічний світ, була його складовою. Однак з оточуючого міфологічного середовища її виділяла наявність душі, духу. Універсальну, синтезовану функцію, що узгоджувала всі міжрівневі стосунки, виконувало **райське дерево**. Біля нього приносили жертви, воно поєднувало світ людей і світ богів, землю і небо. Це було світове дерево, світова вісь, центр світу і втілення світу в цілому. У фольклорних текстах, прислів'ях, загадках, обрядах, замовляннях у цьому образі виступає **Вирій**, райське дерево, береза, явір, дуб, сосна, горобина, яблуня. Трьом головним частинам райського дерева відповідали різні тварини: гілкам та верхівттю - птахи, стовбуру - бджоли, корінню - плазуни тощо.

Важливу роль у розумінні слов'янами світобудови відіграло **світове дерево**. Воно служило вихідним пунктом, від якого їх свідомість моделювала вертикальну: три царства (небо, земля, підземелля); горизонтальну (північ, захід, південь, схід) структури світу, життя і смерть (зелене, квітуче і сухе дерево).

У східних слов'ян-язичників не було храмів. Дерев'яні зображення богів стояли просто неба. Сюди люди приносили дарунки. Навколо них танцювали і співали, просили багатого врожаю, успіху на полюванні, гарної погоди. Головними святами у слов'ян були Новий рік, Масниця, Івана Купала. Ці та інші свята уособлювали різні важливі події в житті людей. Відображуючи певні пори року, вони стверджували глибоку віру в добро і щасливе життя, радість, перемогу над ворогом і нечистою силою.

Після прийняття християнства у слов'ян новий рік збігся з Різдом і Святками. Люди складали колядки - пісні-побажання, ворожили про майбутній врожай і долю, дівчата мріяли дізнатися ім'я свого судженого. Давні слов'янські свята дійшли й до наших днів - Коляда, Івана Купала, зустріч весни.

Дослідження давньослов'янського пантеону переконують в існуванні Фракійської Русі.

Відомий буддолог В. Щербаков пише:

«Всі боги східних слов'ян (Київської Русі) — це боги трояно-фракійців; фракійський Перкон — це Перун, Стрибог — це бог Сатре фракійського племені сатрів; Дажбог — це малоазійські Тади, Даж, Тадаена; Купала — фригійська Кібела і т. д.».

У найдавніші часи відома була лікувальна магія. В церковних повчаннях згадують лікувально-магічні обряди та пов'язані з ними анімістичні образи: «...Немічь волшбами лікують, і ноузит (амулет) і чаракі, бісом треби приносять і біса, глаголемого трясовицю, творять, отгоняще...». Застосування знахарських методів лікування збереглось у слов'янських народів до новітнього часу.

Широко практикували слов'яни й охоронну магію. Вони використовували різноманітні амулети, наприклад пробиті зуби ведмедя, писанки. Ворожили на різних знаках: кидали дерев'яні кубики з позначками, проводили коня між забитими в землю списами. Не обходилися при цьому без чаклунів, чарівників, віщунів, ведунів, знахарів, ворожбитів.

Нез'ясованим залишається питання про давньослов'янських служителів культу, виконавців релігійних обрядів. Ритуал сімейно-родового культу виконували, мабуть, глави сімей; громадський культ здійснювали **ВОЛХВИ**, які організовували обрядові дії, керували процесом язичницького богослужіння і вдавалися до ворожіння. Вони склали календарі, зберігали в пам'яті міфи. Волхви були наближеними до племінної знаті, можливо, навіть становили частину її. Волхви-хмаровідгонителі повинні були передбачати майбутнє і своїми магічними діями створювати необхідну людям погоду. Волхви-цілителі лікували людей засобами народної медицини; церковники визнавали результати їх старань, але вважали, що звертатися до них — гріх. Волхви-хранителі керували виготовленням амулетів-оберегів. Можливо, вони керували створенням складних і всеосяжних композицій на зразок знаменитого збручанського ідола.

Крім волхвів-відунів, були й жінки-чаклунки, відьми (від «відати» — знати), чарівниці, «потвори», а також волхви-кощунники. Сказателів називали баянами, обаятелями, що пов'язане з дієсловом «баяти» — розповідати, співати, заклипати.

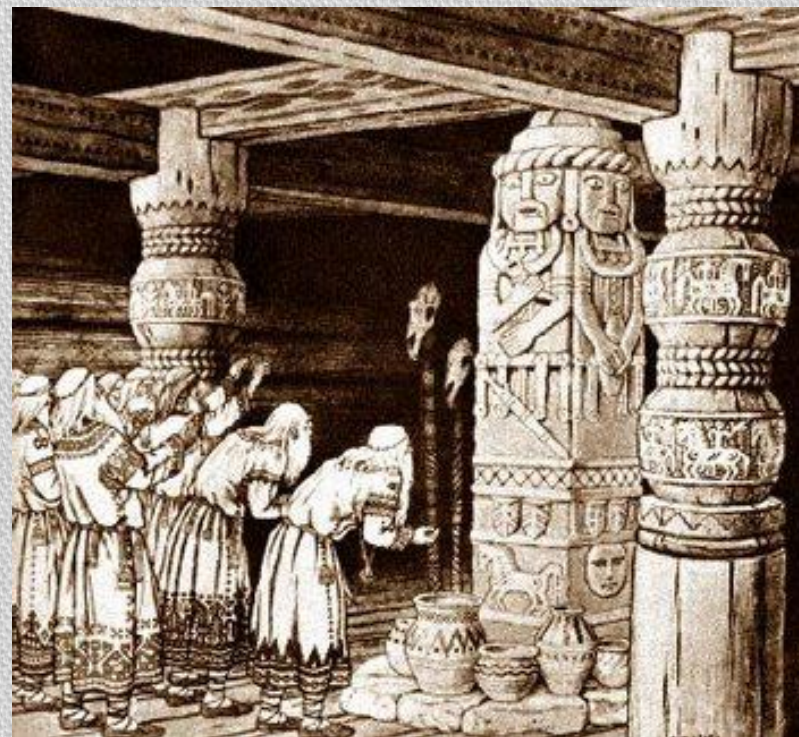

У релігійному комплексі давніх слов'ян існували священні та жертовні місця, а подекуди й святилища та храми із зображеннями богів: Арконське святилище на острові Рюгене, святилище в Ретрі, дохристиянське святилище в Києві (під Десятинною церквою). В цих місцях відбувалися культові дії, основою яких було принесення жертв, інколи й людських.

Поширення християнства супроводжувалося його злиттям із давньою релігією. Про це дбало християнське духовенство, щоб зробити нову віру прийнятнішою для народу. Давні хліборобські та інші свята були пов'язані з днями церковного календаря. Язичницькі боги поступово злилися з християнськими святими, здебільшого втративши свої імена. Вони перенесли свої функції й атрибути на цих святих.

Так, Перуна продовжували шанувати як божество грози під ім'ям Іллі Пророка, «бога скотарства» Велеса — під ім'ям святого Власія тощо.

Однак образи «нижчої міфології» виявилися тривкішими. Вони дійшли до наших днів, хоча й не завжди легко розрізнити, що в них справді від давнини, а що нашарувалося з плином часу.

ВИСНОВОК

У складних історичних умовах слов'янські народи створили самобутню культуру, що стала основою їх консолідації, виникнення державності, збереження і примноження духовних традицій. Стародавня слов'янська культура на українських землях формувалася протягом тривалого часу; в цьому процесі значну роль відігравали, з одного боку, традиції автохтонних народів, передусім антів, з іншого, - культурні зв'язки із сусідніми народами.

